

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

Suplement mensual publicat a EL TEMPS, núm. 965

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA

ALFONS XIII

Malgrat alguns intents de presentar-lo amb una cara més amable, el rei espanyol Alfons XIII va tenir un rostre obscur que analitzem en aquest número d'EL TEMPS d'Història.

- 44 EDITORIAL
- 45 RODA EL MÓN
Els Savoia, la dinastia
- 49 COMBINATÒRIA
Bentham: un jurista amb mètode científic
- 50 APUNT
La força pretèrita del mite del doctor Robert
- 53 FER I DESFER
- 54 DOSSIER
Alfons XIII, un monarca absolut?
- 70 REPORTATGE
Les didàctiques lliçons del claustre del monestir de Sant Cugat

© EDICIONS DEL PAÍS VALENCIA, SA

COORDINACIÓ: PELAI PAGES I MIQUEL PAYERAS
DOCUMENTACIÓ GRÀFICA: JESÚS PRATS

El mes de maig d'enguany s'ha acomplert sense gaires escarafalls el centenari de la coronació d'Alfons XIII. És veritat que, a diferència del que acostuma a succeir amb aquests tipus d'esdeveniments, l'efemèride ha passat sense pena ni glòria. Només la inefable Real Academia de la Historia, la institució de la capital del "Reino", que té com a missió procurar que la història d'Espanya s'investigue i s'ensenyi d'una manera "políticament correcta", ha sortit a la palestra, com ens té acostumats darrerament, per donar la visió positiva d'un regnat durant el qual els diferents pobles de l'estat espanyol van haver de patir la llarga guerra del Marroc –on van morir moltes vides–, van conèixer profundes convulsions socials –com la Setmana Tràgica del 1909–, van estar sotmesos a una dictadura militar durant quasi una dècada...

Alfons XIII, un centenari per recordar

*"Tot i els intents de presentar
Alfons XIII com un rei
regeneracionista enfrontat
amb els vells polítics
de l'Espanya oficial',
és evident que va ser
el representant d'una dinastia
que des de l'arribada
a aquestes terres
no s'ha caracteritzat
precisament per allò
que s'entén
per 'bon govern'"*

És clar que tot plegat no va ser culpa del rei. Algun dels llibres que han aparegut enguany –com el que ha publicat el professor i acadèmic Carlos Seco Serrano– presenten un monarca regeneracionista, preocupat pels problemes del país, amb voluntat modernitzadora i gairebé progressista, i donen tota la culpa dels mals patits al "sistema" als vells polítics, a una "Espanya oficial" aliena a la voluntat del rei. Potser si analitzem la figura d'Alfons XIII aïlladament i hi posem molta dosi de bona fe aquesta imatge encara es podria creure. Però és evident que Alfons XIII era el representant d'una dinastia que des de la seua arribada per aquestes terres –al començament del segle XVIII i després d'una guerra prou dura– no s'ha caracteritzat precisament per allò que s'entén per "bon govern". Només cal recordar Felip V, en el segle XVIII, Ferran VII o Isabel II, que cobreixen bona part del segle XIX, per arribar a la conclusió que la història dels monarques Borbó espanyols no es caracteritza per ser una història de flors i violes, sinó que és infestada de guerres, d'ambicions personals, de truculències de palau, etc. I Alfons XIII, l'avi de l'actual monarca, no només no va ser una excepció a la regla, sinó que amb el seu tarannà personalista –molt més que en altres casos– i les seues ínfulas redemptores va contribuir a deteriorar el clima de convivència social i la situació existencial de bona part dels seus súbdits. Potser l'únic que va tenir de positiu el seu regnat va ser que va acabar donant pas a la proclamació de la república.

El dossier que presentem intenta oferir algunes claus per a la comprensió de l'etapa històrica del regnat d'Alfons XIII. Comença per desmuntar la visió idíl·lica que hom haja pogut tenir del monarca i la situa en el paper que la Constitució del 1876 li atribuïa. En un segon treball s'estudia la institució central del seu regnat: un exèrcit intervencionista que va acabar protagonitzant la Guerra Civil del 1936. Finalment, tres estudis diferents se centren en aspectes fonamentals per a cadascun dels Països Catalans: el paper que Alfons XIII va tenir respecte al catalanisme polític, el desenvolupament d'un republicanisme especialment bel·ligerant al País Valencià i la vigència d'un caciquisme històric a Mallorca.

Els Savoia, la dinastia

El parlament italià ha derogat l'article que impedia els Savoia de tornar a Itàlia. Ara, després de cinquanta anys d'exili, Víctor Manuel de Savoia; l'esposa, Marina Doria; i el fill, Manuel Filiberto, tenen previst de tornar-hi al Nadal.

L'escut d'armes dels Savoia, una dinastia que ha sabut mantenir-se independent de la sobirania francesa i de la monarquia hispànica gràcies a una hàbil política diplomàtica.

L'antic comtat, després ducat (al 1416) de Savoia –avui inclosa en dos departaments francesos, Savoia i Alta Savoia–, amb capital a Chambéry, s'estén des del Pic Tabor fins a la Dent du Midi, que la separen del Piemont (a Itàlia) i del Valais (Suïssa), a l'est, fins a la vall del Roine, a l'oest, i des del llac Lemán al nord fins al Guiers, al sud. Dominada pels francs, formà part del regne de Borgonya o Arle i, des del 1032, s'integrà en el sant imperi romanogermànic, que hi exercí una sobirania més teòrica que efectiva. Els seus sobirans van saber, al llarg de la història, mantenir-se independents de França i de la monarquia hispànica, gràcies a una hàbil política diplomàtica. Durant la Revolució Francesa, però, va ser annexada a França i restituïda als ducs pel congrés de Viena al 1815. Finalment, al 1860, pel tractat de Torí, signat entre l'emperador Napoleó III i el duc rei Víctor Manuel II, passà definitivament a França.

Com a gairebé totes les regions dels imperis franc i germànic, la Savoia (la Sapaudia dels romans) tenia uns comtes que hi exercien la seva autoritat. Pertanyien a una família procedent dels confins borgonyons-xampanyesos anomenada dels humberstins, que esdevin-

dran comtes de Savoia, s'implantaràn progressivament al país i n'explotaran hàbilment la privilegiada situació geogràfica, estenen la seva jurisdicció més enllà dels Alps i del llac Léman, i obrint una porta cap al mar al sud. Aquest nou estat feudal alpí abastava, doncs, del llac de Neuchâtel a Niça, i de la Bresse a la frontera del Milanesat.

El genearca d'aquest llinatge, documentat des del 1003, va ser Humbert I, "el de les Blanques Mans", que al 1018 apareix amb el títol de comte, i al 1024 com a comte de Noyon. Al 1032 es reconegué vassall de l'emperador Conrad II, "el Sàlic", que, al 1043, li va acordar diversos drets sobre la Moriena i va morir vers el 1047. El van succeir els seus fills, el comte Amadeu I († 1051) i el comte Odó I († 1060), que el 1046 es va casar amb una rica pubilla, la marquesa Adelaida de Susa, senyora de Torí, que era vídua i sense fills del duc Hermann IV de Suàbia i del marquès Enric I de Montferrat, i li aportà nombrosos territoris entre els Alps, el riu Po i el Mediterrani. Amb la llarga guerra de les Investitures, els comtes de Savoia van prendre partit per l'emperador. Adelaida va ser regent dels seus dos fills, el comte Pere I († 1078) i el comte Amadeu II († 1080),

casà (1066) la seva filla, Berta de Savoia, amb l'emperador Enric IV, i acompanyà aquest a Canosa, on li va fer de mitjancera amb el papa Gregori VII.

Una bona política matrimonial. El comte Humbert II († 1103), fill d'Amadeu II, va casar (1115) la seva filla Adelaida de Savoia, amb el rei Lluís VI de França i va ser succeït pel seu fill, el comte Amadeu III († 1148), que, acompanyant el seu nebot Lluís VII de França, participà en la segona croada i morí a Nicosia. Havia casat la seva filla Mafalda de Savoia amb el rei Alfons I del Portugal, i al penó d'un segell eqüestre seu del 1143 apareix per primera vegada la creu d'argent sobre camper de gules, que serà l'escut dels Savoia. El seu fill, el comte Humbert III († 1189), s'alià amb Enric II d'Anglaterra, i s'oposà a les pretensions de l'emperador Frederic I de refer l'imperi carolingi. A la seva mort, el succeí el comte Tomàs I († 1233), que va ser el primer a avançar el títol de comte de Savoia al de comte de Moriena. Aprofitant-se de la rivalitat entre l'emperador Otó IV i el seu oponent, el duc Felip I de Suàbia, consolidà els seus estats al Piemont, Vaud i el Valais, adquirí la ciutat de Chambéry, de la qual en va fer la capital del seu comtat, i l'emperador Frederic II li atorgà el càrrec hereditari de vicari imperial. Un dels seus fills, Bonifaci de Savoia, va ser elegit arquebisbe de Canterbury i primat d'Anglaterra, i una de les filles, Beatriu de Savoia, va ser casada amb un membre del Casal de Barcelona, el comte Ramon Berenguer V de Provença, i en morir, deixà Savoia, Moriena, Chablais i Aosta al fill gran, el comte Amadeu IV († 1253), que continuà ampliant els seus dominis i que va ser succeït consecutivament pel seu fill i comte Bonifaci I († 1263) i els seus germans, el comte Pere II († 1268), anomenat "el Petit Carlemany" –reformador del país i hàbil diplomàtic–, i el comte Felip I de Savoia († 1285) que, per la seva mort sense fills, va nomenar hereu el seu nebot, fill de Tomàs de Savoia, comte de Piemont, el comte Amadeu V "el Gran" († 1323), que va aconseguir de l'emperador el vicariat de la Llombardia i el comtat d'Asti, i va casar la seva filla

Joana de Savoia amb l'emperador Andrònic III de Bizanci. Va ser succeït pels seus fills, el comte Eduard I "el Liberal" († 1329) i el comte Aimon I "el Pacífic" († 1343), un gran reformador del seu comtat en els àmbits polític, administratiu i judicial.

El comte Amadeu VI "el Comte Verd" († 1383), fill d'Aimon I, brillant estadista, guerrer valent i hàbil polític, augmentà els seus estats amb Faucigny, Gex, el Vaud i el Piemont, i en reforçà la unitat política i jurídica. Al 1365 va ser nomenat per l'emperador Carles IV vicari imperial al regne de Borgonya-Arle i va aconseguir també de situar-se, davant França, com a vassall directe de l'imperi; va realitzar (al 1366) una expedició a Orient per ajudar el seu cosí germà, l'emperador Joan V de Bizanci, i prengué Gal·lípoli als turcs; finalment, acompanyà el duc Lluís I d'Anjou, comte de Provença, recentment investit rei de Nàpols pel papa Climent VII, en l'expedició per conquerir aquest regne i en la qual morí de la pesta. El va succeir el seu fill i comte Amadeu VII, "el Comte Roig" († 1391), que va combatre en l'expedició de Carles VI de França a Flandes contra els anglesos, va adquirir (1388) el comtat de Niça, la qual cosa permeté que Savoia s'obris al mar. Al seu fill, el comte Amadeu VIII († 1451) li va ser reconegut, al 1398, el vicariat de l'imperi amb caràcter de perpetu, i al 1416 l'emperador Segimon I l'elevà la dignitat de duc de Savoia i l'investí del comtat de Ginebra. Al 1418, per l'extinció de la línia dels Savoia-Acaia, va heretar els seus territoris amb la capital Torí, on va fundar la universitat. Al 1424 atorgà aquest territori amb el títol de principat de Piemont al seu primogènit Amadeu, però morí el 1431. L'any 1434 associà al govern el nou primogènit, Lluís, i es retirà al castell de Ripaille, on va fundar l'orde militar dels cavallers de Sant Maurici. Al 1439, la facció del concili de Basilea, entre els quals es trobava Ot de Montcada, bisbe de Tortosa; Jordi d'Ornos, bisbe de Vic; Pere, abat de Sant Cugat; i Bernat de Bosc, canonge de Lleida, l'elegí papa amb el nom de Felix V; tanmateix, el comte rei Alfons IV no l'acceptà. Al 1440 abdicà del ducat i al 1449 renuncià al pontificat i li va ser re-

coneguda la dignitat cardenalícia. Havia estat un bon administrador i legislador. Amb el regnat del seu fill, el duc Lluís I († 1465), casat amb la princesa Anna de Xipre, que li aportà els drets a aquest regne, va començar un període de decadència, tot i haver casat la seva filla, Carlota de Savoia, amb el rei Lluís XI de França i haver-ho fet, ell mateix, amb una germana, Violant, d'aquest sobirà. La decadència continuà amb el seu fill, el duc Amadeu IX († 1472), els fills d'aquest, el duc Filibert I († 1482) i el duc Carles I († 1490), una germana dels quals, Anna de Savoia, es casà amb un Trastàmara, el rei Frederic II de Nàpols. El duc Carles II († 1496), fill del darrer duc, gairebé passà com una ombra, i en no deixar fills, va ser succeït efímerament pel seu besoncle, el duc Felip I "Sense Terra" († 1497). El seu fill, el duc Filibert II "el Bell" († 1504), casat amb l'arxiduchessa Margarida d'Àustria, vídua del primogènit dels Reis Catòlics, el príncep de Girona, Joan d'Aragó, va morir sense fills i va ser succeït pel seu germà el duc Carles III "el Bo" († 1553), que es casà amb la infanta Beatriu de Portugal, una altra néta dels Reis Catòlics, i va perdre el comtat de Ginebra al 1526. El redreçament del ducat es va iniciar amb el seu fill, el duc Manuel Filibert I († 1580), que va traslladar la capital del ducat a Torí, i es va casar amb Margarida de França, filla del rei Francesc I, i amb el seu fill, el duc Carles Manuel I "el Gran" († 1630). Aquest duc s'apoderà de l'important marquesat de Saluzzo al 1588, però hagué de cedir –pel tractat de Lió (1601)– a Enric IV de França els antics territoris de Bugey, Bresse i Gex. S'havia casat amb la infanta Caterina Micaela, filla del comte-rei Felip I i el succeí el seu fill, el duc Víctor Amadeu I († 1637), que s'intitulà rei de Xipre i de Jerusalem, es casà amb Cristina de França, filla d'Enric IV, recuperà aquells territoris perduts i lluità contra les tropes hispàniques a Llombardia. Fou succeït pel seu fill, el duc Carles Manuel II († 1675) i pel seu nét, el duc Víctor Amadeu II († 1732), que s'oposà a França en la guerra de Successió a la monarquia hispànica i per les paus d'Utrecht (1713) i de Rastatt (1714) aconseguí el regne de Sicília,

EL TEMPS

que canvià pel de Sardenya. Havia casat (1700) la seva germana Maria Lluïsa Gabriela de Savoia amb el comte rei Felip IV. Va ser un estadista molt hàbil, va reformar l'administració i les finances dels seus estats i va promulgar un nou codi legislatiu. El seu fill, el duc rei Carles Manuel III († 1773), es va unir a França i a Espanya contra Àustria durant la guerra de Successió de Polònia, i va obtenir Novara; si bé en la guerra de Successió d'Àustria s'alià (al 1742) amb Àustria contra Espanya, les tropes espanyoles comanades per l'infant Felip van envair i ocupar el ducat, que va recuperar pel tractat d'Aquisgrà (al 1749). El succeí el seu fill, el duc rei Víctor Amadeu III († 1796), que es casà amb la infanta Maria Antonieta d'Espanya, filla de Felip V, trencà les relacions amb França arran de la Revolució Francesa i els francesos ocuparen el ducat de Savoia i el comtat de Niça el 1792. Vençut per Napoleó I, va haver de renunciar a

aquests territoris pel tractat de París del 1796. En començar el regnat del seu fill, el duc rei Carles Manuel IV († 1819), els francesos van ocupar la resta continental dels seus estats i la cort va haver de traslladar-se de Torí a Càller. Al 1802 va abdicar i el va succeir un germà seu, el duc rei Víctor Manuel I († 1824), que va recuperar els estats continentals pel congrés de Viena (1815), i en voler restaurar l'absolutisme va provocar un motí dels carbonaris i es va veure obligat a abdicar (1821), en favor del seu germà, el duc rei Carles Felix I († 1831), que va mantenir un govern absolutista. Amb ell s'extingí la primera línia del casal dels Savoia i va ser succeït pel cap de la línia dels Savoia-Carignan, el fill d'un cosí cinquè seu, que va ser el duc rei Carles Albert I, "el Pare de la Pàtria" († 1849). Aquest nou monarca havia participat en el motí del 1821 i en abdicar el seu parent, el duc rei Víctor Manuel I, va ser instituït regent. Proclamà la constitució

A l'esquerra, l'assassinat d'Humbert I, rei d'Itàlia (1878-1900), en mans de l'anarquista Bresci, el 29 de juliol del 1900. A la dreta, Víctor Manuel III, el seu successor.

EFE

Víctor Manuel de Savoia i la seva esposa, Marina Doria, han residit al seu exili de Ginebra durant gairebé cinc dècades.

“L’any 1439, la facció del concili de Basilea, entre els quals hi havia Ot de Montcada, bisbe de Tortosa; Jordi d’Ornos, bisbe de Vic; Pere, abat de Sant Cugat; i Bernat de Bosc, canonge de Lleida, elegí papa el comte Amadeu VIII amb el nom de Fèlix V; tanmateix, el comte rei Alfons IV no l’acceptà”

de les Corts de Cadis del 1812, però amb la intervenció d’Àustria i l’entronització de Carles Fèlix I hagué de retirar-se. Amb els Cent Mil Fills de Sant Lluís va combatre, l’any 1823, els liberals espanyols. En esdevenir rei el 1831 adoptà una actitud ambigua respecte al moviment del Risorgimento i si, d’una banda, va reprimir l’agitació mazziniana (1833-34), de l’altra, va adoptar mesures de càcter liberal. Lluità contra Àustria per la unitat d’Itàlia, però va ser derrotat a la batalla de San Donato (1848) i a Novara (el 1849). Va abdicar aquell mateix any en el seu fill, el duc rei Víctor Manuel II “el Rei Soldat” († 1878), el qual, malgrat no ser massa constitucionalista, era un home dúctil que secundà la política del seu primer ministre, el comte de Cavour, per unificar la península. Per obtenir l’ajut de Napoleó III es va veure obligat pel tractat de Torí (1860) a cedir-li el ducat i el comtat de Niça, però l’any següent va esdevenir el primer rei d’Itàlia. Va ser pare del rei Amadeu I d’Espanya, i el succeí el seu fill el rei Humbert I († 1900) que, tement una agressió francesa, signà el 1882 amb els imperis centrals (Alemanya i Àustria-Hongria) la Triple Aliança. Estigué d’acord amb la política expansionista del seu govern cap a Etiòpia, el qual va acabar malament amb la desfeta d’Adua el 1896. Va ser assassinat per un anarquista, i el succeí el seu fill, el rei Víctor Manuel III († 1947). En el seu regnat, les tropes italianes van

ocupar Líbia (1911), va obtenir un gran prestigi a la Primera Guerra Mundial, però a partir del 1922 va tolerar que el feixisme s’emparés d’Itàlia. Dominat per la política imperialista de Mussolini, també va consentir la guerra d’Etiòpia, la qual li va valdre el títol d’emperador d’Abissínia (1935), l’enviament de tropes italianes a Espanya per ajudar Franco i l’annexió del regne d’Albània i l’entrada a la Segona Guerra Mundial al costat de les potències de l’Eix (Alemanya-Japó-Itàlia). L’any 1943, albirant la desfeta nazi-feixista, va permetre el cop militar que enderrocà Mussolini i va demanar l’armistici als aliats. Un any més tard va nomenar el seu hereu, el príncep Humbert del Piemont, lloctinent del regne, al 1946 va abdicar i s’exilià a Egipte, on va morir. El darrer monarca d’Itàlia va ser el seu fill, el rei Humbert II († 1983), que es va haver d’exiliar, sense haver abdicat, després que un contestat referèndum sobre la forma de l’estat, efectuat en uns moments poc recomanables per fer-lo, va donar la victòria a la república, que va guanyar per un 50% de partidaris. La nova constitució republicana va ser explícita respecte als Savoia, i una disposició addicional i transitòria –derogada enguany– deia que “als exreis de la Casa de Savoia, llurs consorts i llurs descendents mascles els està prohibida l’entrada i romandre a Itàlia”. L’únic fill mascle i hereu del darrer sobirà italià, el príncep de Nàpols, Víctor Manuel de Savoia, nascut al 1937, es va casar, sense el consentiment patern, al 1971, amb una suïssa excampiona d’esquí, Marina Ricolfi Doria. Molest amb el seu pare, s’autoproclamà rei d’Itàlia amb el nom de Víctor Manuel IV i ha concedit al seu fill, el príncep Manuel Filibert de Savoia, el títol de príncep de Venècia. L’any 1988, la Unió Monàrquica Italiana, l’organització més important dels monàrquics, va declarar, i segueix declarant, que l’hereu de la corona és el duc d’Aosta, el príncep Amadeu de Savoia-Aosta, besnét del rei Amadeu I d’Espanya, que resideix a Itàlia i que té un fill, el duc de Pulla, Aimon Humbert, de la seva primera muller, la princesa Clàudia de França.

Armand de Fluvià i Escorsa

Una de les seves sentències més conegudes és que calia buscar “la màxima felicitat per al màxim de persones”. Algú va dir d’ell que descomposava la felicitat social com el químic Lavoisier havia fet amb l’aigua. I ja d’estudiant devia apuntar cap aquí, perquè, segons l’Enciclopèdia Britànica, dedicava més estona a fer experiments de química i a especular sobre els abusos legals que no pas a llegir tractats jurídics.

Bentham: un jurista amb mètode científic

Xavier Duran, *escriptor i periodista científic*

Bentham va viure en una època d’efervescència científica i va voler aplicar aquest mètode als seus treballs. Crea un quadre lògic amb taules, classificacions, regles, correspondències... “No són els llibres de dret on jo he trobat mètodes d’invenció, de mètode –afirma–, sinó més aviat en obres de metafísica, de física, d’història natural i de medicina. En alguns tractats moderns que llegia d’aquesta ciència em sorprenia la classificació de mals i remeis. No es podria transportar el mateix ordre a la legislació? El cos polític, no podria tenir també la seva anatomia, fisiologia, nosologia i matèria mèdica?”

Això porta a un edifici teòric que comporta una organització i una nova nomenclatura. Bentham parlaria de fisiologia moral, patologia moral, patologia de la legislació, terapèutica legal... Bentham advoca per càstigs senzills, exemplars, populars, que tinguin economia en la severitat –la justa per obtenir el fi–, que tendissin a la reforma moral. Això pot semblar avui molt elemental, però en aquell moment significa una transformació de la idea de càstig. Tot i que Bentham encara manté la idea que aquest ha de ser espectacular i planteja que els presos portin caputxa els dies de visita, per conferir un aspecte sinistre a l’establiment.

La tecnologia també li serveix per dissenyar aparells curiosos: parla d’una màquina cilíndrica que posaria en moviment cossos elàstics per donar assots i en la qual s’establís el nombre de voltes en funció del càstig que el jutge imposés.

Per Bentham, la presó ha de ser útil, però no incòmoda. Incorpora al disseny nous materials i manté que hi ha d’haver prou ventilació d’aire i una temperatura adequada. No es tracta d’humanització, sinó d’obtenir l’objectiu: augmentar la productivitat del pres –treballa per reinserir-se– i no posar-lo en condicions que impedeixin després la seva readaptació en la societat, on haurà d’il·lustrar sobre l’eficàcia del càstig.

Però una de les més famoses aportacions de Bentham és la plasmació del panòptic. Es tracta d’una estructura de presó que permet controlar tots els presos des d’una posició central. Tots els interns poden veure-la i això assegura la seva consciència que sempre estan vigilats, en qualsevol dels seus actes. Ho anomena panòptic perquè expressa la capacitat de veure amb una mirada tot el que passa a la presó.

Cal dir que Bentham, tot i el seu prestigi, no va aconseguir que es construís una presó que obeís exactament a la seva concepció. Però, potser avui, amb càmeres de vigilància i fins i tot braçalets per controlar els presos en llibertat provisional o que treballen fora de la presó, Bentham pensaria que el seu panòptic avança i que es va estenent fora dels murs del recinte penitenciari.

EL TEMPS

El londinenc Jeremy Bentham (1748-1832) va ser filòsof, economista i jurista. Una de les seves feines més recordades és la reforma que va proposar de les presons i els càstigs. I sempre, intentant donar als seus treballs uns fonaments científics.

DOMÈNEC UMBERT

El Museu d'Història de Catalunya del Palau de Mar de Barcelona dedica una modesta exposició –sense catàleg– al doctor Bartomeu Robert (1842-1902), amb motiu del centenari de la seva mort. L'ha muntada en col·laboració amb la Fundació Universitat Autònoma de Barcelona i la Fundació Doctor Robert i és oberta fins al 29 de desembre. L'exposició s'estructura en set àmbits: l'home, el metge, el renovador, el ciutadà, l'alcalde, el diputat i, finalment, el símbol.

Era una gran oportunitat per recordar la figura i retre homenatge com cal a la seva obra. Bartomeu Robert, diu l'opuscle de l'exposició, va esdevenir el líder carismàtic de l'incipient catalanisme polític i la seva gestió com a alcalde de Barcelona (uns mesos de l'any 1899) va ser determinant en la lluita contra el caciquisme i la corrupció electoral.

L'aniversari de la mort del doctor Robert, la primera celebració important del personatge –el centenari del naixement es va escaure en un any tan desavinent com va ser el 1942–, arriba quan l'operació que va reforçar el mite del doctor Robert, la construcció del monument de la plaça Universitat de Barcelona, ja ha caigut en l'oblit general i, consegüentment, el mite, en gran part.

Després de ser desmuntat per les autoritats franquistes, el primer ajuntament democràtic i d'esquerres va amagar el monument –literalment i figuradament– en traslladar-lo, reconstruït, a la mal

La força pretèrita del mite del doctor Robert

Quan es va inaugurar el monument al doctor Robert a la plaça de la Universitat, els barcelonins van anar a recollir aigua de la font que hi brollava: la imaginaven miraculosa. El monument és clau en la formació del mite, diu el professor Stéphane Michonneau.

anomenada plaça de Tetuan, de fet un giratori de cotxes. D'aquesta forma, ha desaparegut del paisatge barcelonès urbà, artístic, popular i típic; ha deixat de formar part honorable, íntima i familiar de la ciutat.

Ara que el monument està arraconat i mig oblidat, és bo recordar la història de la seva construcció, la història política, ciutadana i artística.

Hi ha una manera ben fàcil de fer-ho: la lectura d'un llibre que s'ha acabat de publicar, *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*, traducció del francès d'una reescriptura de la tesi doctoral del professor de la Universitat de Poitiers Stéphane Michonneau (Antony, França, 1966). La tesi va merèixer el premi Ciutat de Barcelona, Duran i Sempere, 1999. El llibre ha estat publicat per Eumo en la col·lecció "Referències", en versió de Rosa Martínez.

La popularitat del monument, d'una manera especial entre els nacionalistes, es basà, diu el professor francès, en el geni de l'escultor Josep Llimona, que va materialitzar les encarnacions múltiples del doctor Robert. La seva estructura piramidal associa un pedestal ample que recorda el gres del massís de Montserrat i, en la part superior, un conjunt esculpit que representa una estructura temària: dos grups de quinze estàtues formen una garlanda al voltant d'un roc del qual destaca el bust del doctor Robert. El lligam essencial entre aquests tres elements és una immensa bandera de bronze, la senyera.

El primer grup, situat a la part posterior del monument, fa referència al metge. Un reguitzell de cinc infants es dirigeixen cap a una dona que consola una nena petita que plora. "Aquesta figura maternal s'assimilà de seguida a la medicina que alleuja els mals o a la versió laïcitzada d'una patrona catalana", interpreta Michonneau.

El segon grup, que ocupa la part frontal, "destaca pel moviment i l'escenificació dels personatges". S'hi reconeix un capellà que llegeix un llibre a un ferrer i un segador, ambdós dominats pel jove poeta que porta la senyera. Aquest grup és en si mateix un programa catalanista eloqüent "que associa el desvet-

llament del sentiment nacional, el poeta de la Renaixença i el capellà català". Segons va dir *La Veu de Catalunya*, el poeta i el capellà porten la bona nova de l'alliberament del poble català, simbolitzat pel ferrer i el segador. El crític d'art Lluís Bassegoda identificà la doble figuració del capellà i el poeta amb Jacint Verdaguer, el novembre de 1910.

Per a Michonneau, el segador i la senyera són les figures centrals. El segador simbolitza no solament el vincle a la terra catalana, sinó que és també un signe de revolta, en referència a la jornada del Corpus de 1640. La senyera, lligam entre les escenes, és rematada per la Creu de Santa Eulàlia, patrona de Barcelona. "Aquest bonic sincretisme que institueix Barcelona al capdavant de Catalunya va fer de la simbologia política de la bandera una peça central de la tasca de memòria nacionalista", diu el professor.

La desaparició de Bartomeu Robert, recorda Stéphane Michonneau, va servir immediatament per als interessos polítics de la jove Lliga Regionalista i el diari *La Veu de Catalunya* s'apropià del personatge. El mite estava relacionat amb la vida del doctor Robert, però la commemoració pretenia més aviat crear una imatge llegendària que es pogués substituir en el record més pròxim. Més que el monument a un gran home és el

A l'esquerra, monument al doctor Robert, amb les estàtues de Josep Llimona, actualment instal·lat a la plaça de Tetuan. A sota, l'estudiant de Medicina Bartomeu Robert és, amb barba, el segon a la dreta, de la segona fila, amb els companys de curs, a l'Hospital de la Santa Creu barceloní.

MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA

En que sempre porta una infantesa que sempre s'acompanya al docte catedràtic que va ser en vida catalana

En Robert y la seva germana en llur infantesa

Un jove Robert i la seva germana, en un quadre familiar reproduït per la revista *Cu-cut!* el 17 d'abril de 1902, arran de la seva mort. A la dreta, caricatura de l'alcalde Robert apareguda a *L'Esquella de la Torratxa* el 5 de maig de 1899.

monument a una idea que va cristal·litzar en el personatge, com va dir la *Il·lustració catalana* i accepta el professor francès.

En pocs mesos, després de l'enterrament, que convocà una concentració de persones mai no vista a Barcelona, el projecte monumental es convertí en un instrument de lluita, en una arma electoral en mans dels regionalistes. El gener de 1904, durant la cerimònia de col·locació de la primera pedra, la Lliga intentà desacreditar els republicans de Lerroux.

La força del mite del doctor Robert, segons considera el professor Michonneau, articulà alguns temes simples. El primer feia referència a l'home sensible pròxim als patiments del poble. Els discursos van deixar molt d'espai als actes de bondat, de desinterès i de coratge del metge: la seva dedicació exemplar durant les epidèmies de 1870 i 1885, les cures dispensades de franc als necessi-

tats, etc. “Es podria arribar a pensar —observa Michonneau— en una capacitat de guariment extraordinària: el dia de la inauguració, els barcelonins van anar a recollir l'aigua *miraculosa* que brollava al peu de l'estàtua.” Per a l'estudiós francès, la santificació espontània i popular del doctor, junt amb les paraules que li dedicava *La Veu de Catalunya* —“amb el cor va conduir els homes”, “l'apòstol de la llibertat del seu poble”—, el mite va enriquir-se aquí amb tots els elements de la figura cristiana.

Si a això li afegim el combat per la causa catalanista, ja tenim l'encarnació d'un Sant Jordi contemporani. Si el poeta Verdaguer havia recuperat la llengua literària, el doctor Robert era el Sant Jordi que sotmetia el drac castellà, “Erigir un monument al doctor Robert significava —diu Michonneau— acabar amb la decadència nacional.”

Lluís Bonada

Alfons XIII, un monarca absolut?

Durant gairebé tres dècades va ser el rei d'Espanya. Sovint exculpat del règim dictatorial de Primo, la realitat és que va acceptar la dictadura, mai no va ser estrictament un rei constitucional i el poble el posà a la frontera.

Alfons XIII va ser rei des del seu neixement, l'any 1886, però fins que no va complir 16 anys no va poder exercir com a tal.

EL TEMPS

El 17 de maig del 1902, i fins al 14 d'abril del 1931, durant gairebé tres dècades, Alfons de Borbó i Habsburg-Lorena, més conegut com Alfons XIII, va esdevenir rei d'Espanya, com a fill pòstum que era d'Alfons XII de Borbó i de Maria Cristina d'Habsburg-Lorena. De fet, era rei des del seu neixement, l'any 1886, per bé que no va ser fins al 1902, en complir els setze anys, que jurà la Constitució i es convertí en monarca de fet. El seu regnat va coincidir amb la segona etapa del llarg període de la Restauració, iniciada al 1874, i es va caracteritzar per la situació de crisi permanent en què va viure el país, pels nombrosos conflictes que va haver d'afrontar i per la intervenció constant del monarca en la convulsa vida política d'una Espanya en crisi.

Un monarca constitucional, per damunt de la Constitució. Certament, la característica més important del regnat d'Alfons XIII va ser el persistent intervencionisme reial en la vida política, que ja es va manifestar molt aviat, a l'inici del seu regnat. Aquesta actitud del monarca, però, s'adequava a la perfecció amb el que establia la Constitució del 1876, promulgada sota els auspicis d'Antonio Cánovas del Castillo per tal de garantir l'estabilitat política de la monarquia restaurada i assegurar perpetuïtat al control del poder

a les classes dominants. Aquesta Constitució –una de les que ha gaudit de més anys de vigència a la història d'Espanya– establia un sistema polític que, tot i mantenir els formulismes jurídics d'una democràcia liberal i parlamentària, a la pràctica configurava un sistema profundament antidemocràtic, perquè marginava d'antuvi el concepte de sobirania nacional, com a font única de legitimitat del poder, i retornava al principi de sobirania compartida entre la monarquia i les Corts, les dues institucions que constituïen la base del poder i la legitimitat del nou sistema.

A la pràctica, però, el principi de la sobirania compartida o cosobirania implicava l'hegemonia del monarca per sobre de la resta d'institucions del sistema. El rei no només posseïa el poder executiu amb la potestat per nomenar i separar lliurement els ministres, sinó que també controlava l'exèrcit com a cap suprem que era de les forces armades, participava en la tasca legislativa a través de la sanció i la promulgació de les lleis, i tenia potestat per convocar, suspendre i dissoldre les Corts amb l'única obligació de tornar-les a reunir en el termini màxim de tres mesos. Les conseqüències d'aquestes prerrogatives constitucionals eren clares: l'exercici de la democràcia parlamentària esdevenia pura ficció des del moment en què el rei podia dissoldre les Corts i nomenar un govern que convoqués noves eleccions que, inevitablement, sempre serien guanyades pel partit que es trobés en el poder.

Cal recordar que durant la Restauració els fraus electorals i les tupinades formaven part del sistema mateix. D'aquesta manera el monarca podia fabricar lliurement les majories parlamentàries i controlar directament la vida política del país.

I això és el què realment va fer. Si Alfons XII havia tingut prou cura en limitar-se a regnar, escarmentat com estava per les vicissituds –destronament inclòs– que havia patit la seva mare, Isabel II, Alfons XIII va deixar ben clar des del primer dia que volia regnar i, al mateix temps, governar. Al gener del 1902, uns mesos abans de la seva coronació, un jove Alfons va escriure en el seu diari uns paràgrafs que evidencien de manera clara la voluntat política i el paper transcendent que volia tenir: *“En este año me encargaré de las riendas del Estado, acto de suma trascendencia tal y como están las cosas, porque de mí depende si ha de quedar en España la monarquía borbónica o la república. Porque yo me encuentro al país quebrantado por nuestras pasadas guerras, que anhela por un alguien que le saque de esta situación. [...] Yo puedo ser un Rey que se llene de gloria regenerando la patria; cuyo nombre pase a la Historia como recuerdo imperecedero de su reinado; pero también puedo ser un Rey que no gobierne, que sea gobernado por sus ministros, y, por fin, puesto en la frontera... Yo espero reinar en España como Rey justo. Espero al mismo tiempo poder regenerar a la patria, y hacerla, si no poderosa, al menos buscada, o sea, que la busquen como aliada. Si Dios quiere, para el bien de España.”*

EL TEMPS

Regeneració política i “crisis orientals”. Alfons XIII va iniciar el regnat amb una situació més que preocupant: el desastre del 1898 –la derrota militar a la guerra de Cuba i de Filipines– havia estat tan profund que els efectes i les conseqüències encara eren molt presents en els primers anys del nou segle XX. I les voluntats “regeneracionistes” propiciades de manera immediata pel desastre havien acabat poc menys que amb foc d’encenalls: des que al març del 1901 un vell Sagasta havia tornat a formar govern, s’havia evidenciat la manca de capacitat del sistema per regenerar-se des de dins. La raó era molt simple: regenerar el sistema volia dir democratitzar-lo, acabar amb el torn que des del 1876 havia propiciat que liberals i conservadors –els dos partits

polítics representants de les classes dominants– se succeïssin en el poder sense solució de continuïtat, acabar amb la corrupció política institucionalitzada, propiciar l’accés al poder a altres forces polítiques i socials que fossin capaces de modernitzar el país, d’aplicar una política de reformes reals que apropés l’Espanya oficial a l’Espanya real. En definitiva, volia dir capgirar de soca-rel tot el que havia estat la història d’Espanya dels darrers vint-i-cinc anys i arrencar de zero. Però a començament del regnat d’Alfons XIII les úniques forces polítiques que semblaven mantenir l’esperit regeneracionista eren el nacionalisme català, que s’havia donat a conèixer amb impuls renovat a les eleccions de l’abril del 1901, i el nacionalisme basc, mentre apareixia un republica-

Ja com a cap de l’estat, Alfons XIII va demostrar des del primer moment la seva intenció de nomenar els governs. Fins i tot va admetre la dictadura.

nisme que qüestionava amb prou força les mateixes essències monàrquiques d’Espanya.

Amb aquest panorama Alfons XIII va haver de comptar amb dos partits, els anomenats partits “dinàstics”, que, en iniciar-se el seu regnat, eren l’ombra del que havien estat. D’una banda, des de l’assassinat d’Antonio Cánovas del Castillo, al 1897, el Partit Conservador pugnaven per trobar un lideratge que, en primera instància, havia assumit Francisco

EL TEMPS

Primo i altres generals colpistes, amb el rei. El dictador és, a sota, el primer per l'esquerra. El monarca és al seu costat.

Silvela, però que aviat es diversificà en tot un seguit de "caps de fila", entre els quals destacaven el convers Antoni Maura –traspasat del Partit Liberal– i Eduardo Dato. De l'altra, la situació del Partit Liberal no era més bona. La mort de Práxedes Mateo Sagasta, al 1903, al poc d'abandonar el Govern, va deixar un Partit Liberal en plena pugna i descomposició, en què José Canalejas, el comte de Romanones; Segismundo Moret; Manuel García Prieto, i molts més, com-partien i es disputaven el lideratge.

Davant d'aquest panorama, des del primer moment el monarca va deixar ben clara la seva decisió de nomenar els governs que més convinguessin a la corona. El monarca havia identificat el "*bien de la patria*" amb el seu propi, i a través de les anomenades "crisis orientals" –referència al madrileny Palacio de Oriente, on tenia la residència Alfons XIII–, podia buscar en cada moment el governant més "idoni" davant de cada situació del país. El resultat va ser que, molt sovint, les crisis de govern es van desenvolupar al marge del Parlament i els caps de Govern devien els nomenaments únicament al monarca. És cert que, almenys en aparença, en els primers anys del regnat d'Alfons XIII hom

va intentar aplicar una política de regeneració –van ser els anys de la "*revolución desde arriba*" de Maura i dels intents liberals de Canalejas–, però de nou el país real es va imposar damunt una Espanya oficial que –monarca inclòs– estava molt lluny de satisfer les necessitats més elementals de la majoria de la població.

Les creixents demandes nacionalistes –només parcialment satisfetes a Catalunya, amb l'establiment de la Mancomunitat, el 1914, en la mesura que la Lliga Regionalista va anar propiciant un acostament envers els partits dinàstics–, la irrupció d'un moviment obrer cada vegada més ben vertebrat, l'inici de la nova aventura colonial al Marroc, que a Catalunya va provocar la Setmana Tràgica del 1909, la crisi social definitiva iniciada amb l'esclat de la Gran Guerra del 1914... van provocar la crisi definitiva del sistema polític, que va ser evident a partir del 1917. Aleshores, el monarca va recórrer als "governos de concentració" nacional per salvar allò que semblava insalvable, però no va poder evitar que la crisi s'aguditzés a mesura que passava el temps. Entre el març del 1918 i el setembre del 1923 es van succeir al poder ni més ni menys que deu governs diferents, amb una mitjana de dos per any.

Els partits dinàstics havien acabat perdent la legitimitat política com a representants d'uns sectors hegemònics que ja començaven a buscar noves fórmules polítiques –autoritàries i antiliberals– davant la crisi que arreu d'Europa començaven a patir els sistemes liberals i parlamentaris.

La dictadura de Primo de Rivera: el recurs inconstitucional. La solució a tot plegat va ser una dictadura militar de gairebé set anys de durada, que va imposar el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, al setembre del 1923. En els darrers anys hi ha hagut un intent clar, procedent de diversos sectors de la historiografia espanyola, de voler exculpar Alfons XIII de la responsabilitat en la instauració de la dictadura. S'ha intentat demostrar per activa i per passiva que en cap cas va estar implicat en la conspiració que va

menar els militars al poder, i fins s'han aportat proves segons les quals, després d'haver conegut els preparatius conspiradors, havia advertit el president del Govern, aleshores el liberal García Prieto. S'ha arribat a afirmar que la trama conspiradora era tan estesa que difícilment el monarca s'hi hagués pogut oposar.

Tot aquest seguit d'argumentacions tenen com a única finalitat exculpar-lo de la responsabilitat de la dictadura i contrarestar allò que s'havia afirmat durant tants anys: que el mateix monarca havia fomentat el moviment conspirador, fet que, en definitiva, no deixa de ser secundari. El cas és que el rei va acceptar la dictadura com un fet consumat i s'adaptà a la nova situació sense gaires problemes: sobren els testimonis gràfics en què apareix un Alfons XIII somrient i amb cara de satisfacció al costat del dictador. Es va adaptar a les circumstàncies mentre esperava un canvi d'aires per seguir menant les regnes de l'estat. Ocasíó que va ser propícia quan a partir de la fi del 1925 van començar a aparèixer pertot arreu oposicions polítiques al projecte del dictador d'institucionalitzar un nou règim polític, basat en un partit únic i en unes Corts corporatives. El que havia de ser un parèntesi al constitucionalisme liberal amenaçava així de convertir-se en un règim polític corporatiu a imatge i semblança del feixisme italià. L'intent d'elaborar una nova Constitució a partir de l'Assemblea Nacional situà el monarca enfront de Primo de Rivera. I aquest no va tenir altre remei que fer les maletes i plegar.

La imatge que va quedar realment per a la història immediata va ser el compromís que la corona, encarnada per Alfons XIII, havia tingut amb la dictadura. Així, mai més no va tornar a ser un rei constitucional. Quan ho intentà va xocar amb l'oposició d'un moviment popular creixent que havia posat totes les expectatives en la república. Com va escriure quan encara no tenia setze anys, d'ell depenia si a Espanya seguiria la monarquia borbònica o la república i, com també havia escrit, si havia d'acabar "*puesto en la frontera*" o no. El poble ho va tenir clar.

Pelai Pagès

Sota el regnat d'Alfons XIII, l'exèrcit espanyol va tenir una enorme rellevància i poder, però paradoxalment, quan la monarquia va caure, cap militar no va prendre una iniciativa seriosa per defensar-lo.

L'exèrcit del rei

Quan l'any 1902 Alfons XIII va començar el seu regnat i va jurar el càrrec de rei d'Espanya, s'iniciava una nova etapa d'inestabilitat política que obria el camí a un intervencionisme militar progressiu. Aquesta reaparició de l'exèrcit en la vida política va culminar l'any 1923 amb la instauració de la dictadura de Primo de Rivera.

L'exèrcit espanyol després del desastre del 1898. L'exèrcit espanyol, humiliat per la contundent derrota a la guerra de Cuba, per la liquidació de l'imperi colonial espanyol i per les condicions imposades al tractat de París del desembre del 1898, no amagava el seu descontentament. L'any 1898 comptava 499 generals, els més vells per edat de qualsevol exèrcit europeu –perquè no hi havia la jubilació anticipada–, amb 578 coronels i 23.000 oficials, dels quals 8.000 no disposaven de destinació determinada. Els ascensos i condecoracions com a recompensa per la participació a la guerra de Cuba havien possibilitat, a desgrat de la derrota, l'increment d'una oficialitat que, l'any 1900, quan ja s'havien produït totes les promocions per mèrits de guerra, es xifrava en 24.705 oficials per a 80.000 soldats, amb la qual cosa hi havia la proporció de quatre soldats per a cada oficial. Una oficialitat, majoritàriament sense càrrec precís, que practicava la pluriocupació, ja que solia fer una altra feina a temps complet. Per contra, a l'exèrcit no sempre es van poder allistar els soldats previstos. Fins i tot per manca de diners per al manteniment, van haver de ser llicenciats abans dels terminis preestablerts. L'armada comptava també

amb 142 almiralls, que només disposaven de dos vaixells de guerra. A més, tant l'exèrcit com l'armada patien greus problemes derivats de la manca de recursos, ja que el seu material i armament era antiquat i obsolet. Les costes i fronteres del país es trobaven en un estat d'indefensió preocupant, que no permetia garantir la seguretat del territori de l'estat. L'excés de comandaments frenava l'operativitat en el si de la institució, especialment en l'escala de caps i oficials, que difícilment podien promocionar i tenir aspiracions d'arribar a una escala superior perquè el moviment d'ascensos estava quasi paralitzat. La situació econòmica era molt precària, i els sous, molt baixos.

Aquest exèrcit, sense cap finalitat professional específica, l'any 1900 disposava d'un pressupost de 138 milions de pessetes, dels quals els sous dels oficials s'emportaven el 60%, mentre que un 30% era destinat a la tropa i al manteniment, i només un 10%, al material. Dies abans de la coronació d'Alfons XIII els militars recordaren al monarca la necessitat de potenciar la instrucció militar a partir de la creació del Gran Estado Mayor Central del Ejército, que havia de tenir atribucions en tot el referent al tecnicisme de l'organització i a altres qüestions militars. Amb la coronació, les forces armades se sentiren molt satisfetes quan escoltaren les paraules que el monarca els va dedicar, en rebre els poders constitucionals. A més, el rei, el poble i l'exèrcit van aparèixer units a la primera concentració militar celebrada després del desastre colonial. I és que, des d'aquest moment, el sistema d'ascensos i recompenses es va fer a partir del favoritisme reial i de la casa militar del rei, i la guerra del Marroc, que s'inicià a partir del 1909, significà l'ocasió d'aconseguir ascensos ràpids per mèrits de guerra. Però no tothom va tenir la possibilitat de passar pel Marroc. I el mateix any 1909 ja començava el descontentament dins de l'exèrcit, quan, malgrat els desastres militars que es produïren aquell any, el rei continuava atorgant recompenses i ascensos als membres que hi havien participat. Al mateix temps augmentava la impopularitat de l'exèrcit per la contínua participació en la repressió de les vagues i la seva irrupció política a partir de l'any

Miguel Primo de Rivera, al mig, envoltat dels capitans generals del directori militar que va instaurar la dictadura a Espanya l'any 1923.

EL TEMPS

Els joves no volien participar en la sagnia que l'estat espanyol estava patint al Marroc, i l'any 1909 els reclutes van negar-se a embarcar a Barcelona, un fet que va provocar l'esclat de la Setmana Tràgica. A la imatge de dalt, una barricada al barri de Gràcia. A sota, els tallers de la revista *Cu-cut!* després de l'assalt militar de l'any 1905.

1905. El poder militar, però, augmentava: una ordre reial de l'any 1914 va permetre als militars que haguessin rebut alguna distinció del monarca correspondre directament amb el rei sense necessitat de passar pels tràmits jeràrquics indispensables.

Els militars com a instrument repressor dels moviments populars. El protagonisme de l'exèrcit a la vida pública del país es va fer evident arran de la utilització com a instrument repressor a les revoltes i moviments socials que es produïren al llarg del regnat d'Alfons XIII. A la vaga general, que s'inicià a Barcelona i a altres municipis el 17 de febrer del 1902 i que els treballadors van mantenir durant una setmana, l'exèrcit hi va intervenir i l'actuació va ser fulminant: derrotà els vaguistes, amb 12 morts i uns 40 ferits, xifres reduïdes a la meitat evidentment per les fonts oficials. La Setmana Tràgica del 1909, revolta espontània i incontrolada, antimilitarista i anticlerical, iniciada a Barcelona el dilluns 26 de juliol, també va acabar amb la intervenció de l'exèrcit i amb una repressió duríssima. En aquest cas, si bé durant els primers moments de la insurrecció la repressió va ser protagonitzada per la

Guàrdia Civil i per la policia, no hi va faltar la participació dels militars. El 29 de juliol van arribar a Barcelona, on el ministre de la Governació ja havia declarat l'estat de guerra, tropes procedents de Saragossa, Pamplona, Burgos i València que van reforçar l'exèrcit i que el capità general va utilitzar en la derrota del moviment. Les víctimes civils de la revolta es poden xifrar entre 87 i 100, sense oblidar els centenars de ferits.

La vaga general revolucionària esdevinguda l'agost del 1917 va xocar de nou amb la irrupció de l'exèrcit. A Barcelona, el 13 d'agost, després d'uns primers enfrontaments entre els vaguistes i la Guàrdia Civil i la policia, el capità general José Marina, seguint les ordres dictades pel Ministeri de la Governació, que van ser acatades pels caps i oficials de l'exèrcit, va declarar l'estat de guerra, i les forces militars van ocupar la ciutat. Al Vallès i a les conques fluvials del Ter i el Llobregat, al Ripollès i a Osona, l'actuació de les forces armades va ser molt virulenta. L'acció repressiva a Sabadell va comptar amb la col·laboració del regiment de Vergara i la ciutat va ser presa militarment. I al País Valencià, especialment a Alacant però també a altres poblacions, es va viure igualment la instauració de l'estat de guerra. El balanç de víctimes en tots els casos va ser important. Entre 1918 i 1923 es va viure una intensa conflictivitat social a Catalunya, Andalusia, el País Basc i Astúries, que en la majoria dels casos va comportar la declaració governamental d'estat de guerra i la intervenció militar en la sistemàtica repressió dels moviments, que acabaren amb deportacions i empresonaments de dirigents obrers i clausura de les seus i locals de reunió.

L'exèrcit i el catalanisme. L'exèrcit espanyol va tenir també un paper de primer ordre com a instrument de la repressió del catalanisme l'any 1905 arran dels fets del *Cu-cut!*. Al mes de novembre, la Lliga va celebrar la relativa victòria a les eleccions municipals: "El banquet de la victòria", i l'endemà, el setmanari satíric *Cu-cut!* va publicar un acudit de Junceda que satiritzava els militars. Dos dies després, el 25 de novembre, uns 300 o 400 oficials, majoritàriament de l'arma de Cavalleria, de la guarnició de Barcelona,

es van reunir, primerament al Café Español i posteriorment a la plaça Reial, i van iniciar una irada reacció. Es dirigiren a la impremta i als locals de la redacció del *Cu-cut!* i els destrossaren. A continuació van assaltar també els locals de redacció de *La Veu de Catalunya*. Durant unes quantes hores, aquests militars, que atemptaven contra la llibertat d'expressió, van actuar impunement per la ciutat. Dies abans, algunes publicacions militars havien insinuat que l'exèrcit havia de prendre mesures contra l'aspiració dels catalans a les seves reivindicacions nacionalistes.

L'acció dels militars va provocar una crisi política: mentre les casernes i diverses guarnicions militars del país donaven suport al capità general de Barcelona i titllaven els ministres de feblesa davant les pretensions dels catalans, els ministres, reunits en consell permanent, exigiren al ministre de Guerra, Valerià Weyler, marquès de Tenerife, la imposició de mesures disciplinàries als militars i la substitució dels capitans generals de Barcelona, Madrid i Sevilla.

Alguns oficials i caps de la guarnició de Madrid, reunits el 29 de novembre, van demanar el tancament de les Corts al rei i la intervenció de l'exèrcit. Mentre la corona sancionava la llei de suspensió de garanties constitucionals a Catalunya el 30 de novembre, el cap del Govern, Eugenio Montero Ríos, va dimitir del seu gabinet al consell de ministres. Els esdeveniments del 1905 van representar una nova irrupció dels militars en la política que ja no es va deturar fins a la instauració de la dictadura de Primo de Rivera. El 2 de desembre, Segismundo Moret va formar nou govern. Agustín Luque y Coca, que havia estat capità general de Sevilla, va ocupar significativament la cartera de Guerra i va presentar un projecte de llei pel qual els delictes de paraula i d'opinió política i per escrit contra la "pàtria", contra els símbols d'Espanya i contra l'exèrcit quedaven sotmesos a la jurisdicció militar.

La llei de jurisdiccions es va aprovar, finalment, el 13 de març del 1906 per unes Corts que havien estat prèviament abandonades pels diputats catalans, republicans i carlins. L'acció dels militars impulsà el catalanisme i reafirmà encara

EL TEMPS

més l'anticatalanisme de l'exèrcit i de bona part de la classe política espanyola.

La guerra del Marroc. Al juliol del 1921, i en el decurs de la guerra del Marroc, l'exèrcit espanyol va patir la humiliant derrota d'Annual. Les tropes espanyoles, comandades pel general Fernández Silvestre, van fugir de l'atac dels rifenys d'Abd-el-Krim en una retirada en què els oficials van incomplir les obligacions, la qual cosa es va fer sense cap ordre i que va provocar la mort de més de 8.000 soldats. Aquests fets van tenir conseqüències immediates en la vida política del país: es va constituir un nou govern de concentració presidit per Antoni Maura. La reclamació de responsabilitats per la derrota va originar la creació d'una comissió que va ser presidida pel general Juan Picasso, el qual s'encarregà de la investigació. Aquesta elaborà un informe tecnicomilitar, l'anomenat expedient Picasso, que instà al fet que es procedís al judici de 77 oficials. Les implicacions polítiques afectaven no només el Govern sinó també el rei. Les responsabilitats pel desastre d'Annual, malgrat tot, no es van aclarir mai. A les files de l'exèrcit es generava un creixent malestar arran de les campanyes populars contra la guerra i l'aparició de posicions que defensaven l'abandonament definitiu del Marroc,

Un grup de sacerdots recull cadàvers de soldats després del desastre d'Annual, l'estiu del 1921.

l'últim baluard del colonialisme espanyol. La situació de crisi permanent del poder polític, que es va viure entre el mes de març del 1918 i el setembre del 1923, va abocar a la fusió de l'exèrcit i la corona. Aquesta simbiosi es va materialitzar amb el colp d'estat i la dictadura de Miguel Primo de Rivera. Des del setembre del 1923 fins al gener del 1930 Espanya va viure sota l'experiència d'una dictadura en què Primo de Rivera va presidir un directori militar fins a l'any 1925, i un directori civil fins a l'any 1930. Quan al gener d'aquest any va presentar, al rei, la dimissió, el monarca va nomenar de nou un general, en aquest cas Dámaso Berenguer, perquè el substituís fins al febrer del 1931.

La rellevància assolida per l'exèrcit en el regnat d'Alfons XIII havia estat molt gran, però quan l'almirall Juan Bautista Aznar es va veure forçat a convocar les eleccions municipals que van dur a la proclamació de la república, cap militar no va emprendre una iniciativa seriosa en defensa de la monarquia.

Maria Pilar Molina Javierre

EL TEMPS

L'anticatalanisme reial

**L'actiu catalanisme
polític empipava
políticament
i personalment
el monarca espanyol.**

S'han fet moltíssimes valoracions d'Alfons XIII: avaluacions de la seva actuació personal, així com del balanç final del seu regnat. Si es tracta de balanços, quan d'un rei es pot dir que la seva actuació ha contribuït d'una manera o d'una altra a l'adveniment d'una república, penso que és el pitjor dels anatemes, el més greu dels retrets que li poden adreçar fins i tot els seus partidaris.

La República del 1931 va venir com el resultat d'unes simples eleccions municipals. Aquestes eleccions, de caire més administratiu que no pas polític, van poder capgirar una situació històrica perquè al món urbà català i espanyol van representar una mena de plesbicit polític contra el poder constituït, monarquia inclo-

sa. Aquest posicionament tan radical va ser possible, al seu torn, perquè àmplies masses de la població van retre comptes amb la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) i no van dubtar a considerar que el monarca havia estat el seu gran aliat i valedor. Quan un poble de l'Europa occidental, a l'època de les entreguerres mundials, ret comptes amb la seva història de forma tan unànime, el toc d'atenció amb el qual es pronuncia no es pot desoïr; es pot ben dir que valen poques excuses.

Es poden buscar atenuants i matisos per justificar l'actuació d'aquest monarca de sentiment constitucionalista tan particular. Alguns entusiastes fins i tot han destacat la personalitat moderna del rei i la seva voluntat de modernitzar l'oligarquia del país amb el seu exemple. Segons aquesta interpretació, Alfons XIII s'hauria trobat amb uns líders polítics, militars i fins i tot econòmics molt tronats, amb el quals, al capdavant, s'hauria vist empès a donar suport activament a l'atzagaiada anticonstitucional del 1923 i a cavar-se la pròpia tomba. Ara, però, a les acaballes del 2002, la història oficial l'ha redimit: la madrilenya fundació socialista Pablo Iglesias, per exemple, en una exposició

Un dibuix de l'època que fa referència als aspectes del programa catalanista que eren boicotejats des de Madrid. I un instant de la visita que l'any 1904 el monarca Alfons XIII va fer a Catalunya; amb Maura a les mines de Fígols (Berguedà).

sobre l'exili espanyol post-1939, ha posat (amb exquisida comprensió i gran tolerància cronològica) la fotografia de la família reial com a testimoni gràfic d'aquest exili espanyol contemporani.

La veritat, però, és que Alfons XIII va tenir una especial i destacada responsabilitat en tots els esdeveniments que van portar al desastre el seu regnat. L'estat espanyol es continuava regint per la Constitució canovista del 1876; aquest text fonamental –progressivament envellit a mesura que avançava el segle XX i es transformava la societat espanyola– continuava donant al monarca unes prerrogatives i una capacitat d'acció absolutament decisives, esperpèntiques si les referim a la pràctica habitual del parlamentarisme liberal europeu de l'època. Alfons XIII, potser obsessionat per la debilitat que havia respirat a la Cort de la seva mare, la reina regent, a causa de la crisi de finals del segle XIX, va mantenir durant tot el seu regnat una intervenció molt especial en la vida política del país.

Algunes vegades, contravenint la prudència natural que ha de presidir la tasca política de les blavors sanguínies de les dinasties europees del nou-cents, la seva intervenció va ser fins i tot decisiva. Recordem, si més no, la seva participació activa en la desgraciada operació militar d'Annual (1921), que va costar tants milers de morts i una derrota realment vergonyosa de l'exèrcit “colonial” espanyol. El propi dictador Primo de Rivera va subestimar aquest intervencionisme alfonsí i es va veure obligat a abandonar el poder a la fi de gener del 1930, després de ser –com ell mateix va dir ben expressivament– “borboneado”.

L'anticatalanisme reial. Un dels temes que va empipar personalment i políticament Alfons XIII, des de la joventut i durant tot el seu regnat, va ser l'existència i l'actuació de l'anomenat catalanisme polític. D'una manera col·loquial podríem dir que l'hi encantava l'existència d'una Catalunya moderna i oberta, perfectament exportable, local d'esbarjo allunyat de la Cort i amb una imatge moderna, contrapunt del purisme hispànic. En el pla sociològic, estava disposat a creure que darrere de cada catalanista hi havia un separatista, i si aquest catalanis-

ta era d'esquerres, un anarquista perillós. Mateu Morral, fill d'un fabricant de Sabadell i professor de la racionalista Escuela Moderna, havia atemptat en contra seva el dia del seu casament (el maig del 1906), i això no ho podia oblidar. I en el pla polític, en el millor dels casos de mica en mica va anar acceptant que un català –de fet Cambó, l'únic que considerava– podria actuar de cap de Govern d'un sistema polític espanyol absolutament desguitarrat si abjurava de la seva condició de catalanista, si feia de castellà, que com tothom sap vol dir d'espanyol.

A l'inici del seu regnat efectiu (1902) va existir un polític que va voler aprofitar políticament la natural vanitat del monarca i la seva encara inconfessada voluntat intervencionista. Ens referim a Antoni Maura, mallorquí d'origen que feia poc havia passat, matrimonialment, del Partit Liberal a cap del Partit Conservador. Com qualsevol polític que ha de gestionar una situació de crisi, Maura volia reforçar el poder executiu central, recuperar la seva credibilitat interior i internacional i reimpulsar l'economia, base i expectativa de tota recuperació. Maura, agressiu i novell, va pensar que una forma de prestigiar la seva política regeneracionista seria cometre un acte de valentia, tot portant al jove monarca, en el seu primer viatge polític fora de la Cort, a la difícil Catalunya de la indústria, de l'anarquisme i del catalanisme.

Alfons XIII va arribar a Barcelona la primavera del 1904, i entre el preventiu control governatiu (forta repressió social), l'obert sucursalisme patronal, la novençana política catalanista i el natural badoqueix de les masses, el viatge semblava un èxit incontestable. Tota la política catalanista (el catalanisme més radical i apolític, per descomptat) decidí boicotejar la visita reial, no participant ni assistint a cap acte lligat a aquella circumstància.

Però, contravenint les consignes, el jove regidor barceloní de la Lliga Regionalista i ja prou consagrat activista catalanista Francesc Cambó, en la recepció preceptiva a l'Ajuntament barceloní, va donar la “benvinguda” al monarca: alguns companys regidors del partit semblava que estaven d'acord amb aquest cop d'efecte.

EL TEMPS

Francesc Cambó era un jove regidor barceloní de la Lliga Regionalista quan va donar la benvinguda al monarca en la visita que aquest va fer a la capital catalana. El gest va crear estranyesa, però alguns companys van trobar que era un bon colp d'efecte.

La victòria republicana a les grans ciutats va forçar la fugida d'Alfons XIII. Se'n va anar per Cartagena. A la imatge, esperant l'arribada de la família en una estació de París.

“El que irritava el rei era que el catalanisme fos plural i intersocial, que tingués al darrere una àrea amb personalitat i cultura pròpies, i que aquesta àrea fos dinàmica i tingués un pes de primer ordre”

Les coses fora del protocol (avui dia quasi inconcebibles) sempre han empietat molt les personalitats polítiques. Molt més si, com va succeir en aquella ocasió, el parlament es presentava en forma d'interpel·lació. Cambó va començar dient al rei que no es deixés enganyar per les mostres d'entusiasme que rebia: la ciutat continuava igualment inquieta pel seu present i pel seu futur i el seu Ajuntament disminuït per una legislació inapropiada al seu dinamisme i volum. Després de puntualitzar uns quants dels dèficits locals, Cambó va concloure que només l'autonomia podria solucionar-los i que estava segur que el monarca escoltaria el prec amb benevolència i sense cap mena de prevenció.

Alfons XIII va respondre Cambó de manera protocolària, dient que en una monarquia constitucional la resposta a aquesta mena de demandes només corresponia als poders constituïts. Maura, en aquella ocasió, no es trobava present i no es va poder produir cap mena de conat de debat polític. Però sembla que el monarca es va molestar molt pel que va considerar com una insolència d'un cap de files d'una minoria insignificant. Malgrat que Cambó, a les darreries del regnat, va ser un dels polítics que més va fer per estintolar la corona, Alfons XIII no li va perdonar mai aquella gosadia de joventut.

Tot i que les anècdotes a vegades siguin molt significatives i marquin actituds de notable transcendència, el posicionament d'Alfons XIII enfront del catalanisme polític es va veure essencialment afectat per la dinàmica de fons que assenyala la consolidació plural del catalanisme contemporani i per la seva repercussió en la vida pública catalana i espanyola. Dels seus polítics de confiança i de la premsa que per a ell comptava, només en va rebre la idea que el catalanisme representava una interferència desestabilitzadora. I de la institució militar, que tant va servir Alfons XIII per executar la seva influència personal en la política espanyola, en va rebre un anticatalanisme recalitrant, sovint de tons antiliberals i extraparlamentaris. Quan el catalanisme es va començar a presentar públicament i políticament com una alternativa al centralisme i a la uniformització que havia presi-

dit la política de l'estat liberal espanyol des del seu origen, l'escàndol va ser majúscul i va inquietar fins i tot els qui havien trobat positiva i benèvola l'expressió literària conreada per un grupet de literats “regionals”.

Dretes i esquerres de l'arc parlamentari espanyol es van unir constantment per combatre el flagell separatista que arribava de Catalunya. En la consuetud parlamentària espanyola, cada nou període de sessions començava amb la discussió de l'anomenat “missatge de la Corona”, que corresponia presentar al cap de Govern. A partir de Solidaritat Catalana (1907), aquestes sessions d'apertura es van centrar en una dialèctica creixent entre la política espanyola i el catalanisme. Una selecció de les argumentacions espanyolistes fa posar els cabells de punta i deixa clar que en la demanda d'autonomia, per més minsa que fos, era impossible aturar-se en el terreny del racionalisme polític.

Alfons XIII va tenir sempre una intervenció directa en l'elecció dels caps de govern que havien de gestionar el cada cop més decadent liberalisme espanyol. Però, fins i tot després, vigent la dictadura de Primo de Rivera, l'acció anticatalanista de la política espanyola va ser aplaudida per aquest monarca. El que en el fons l'irritava, tant personalment com com a representant institucional, era que el catalanisme polític fos plural i intersocial, que tingués al darrere una àrea amb personalitat i cultura pròpies i que aquesta àrea fos dinàmica i tingués un pes específic de primer ordre dins el conjunt de l'estat.

El rei, entusiasta del tir de coloms, segons va dir, abandonava el país la matinalada del 14 d'abril per no ensorrar l'estat en una guerra civil. Els polítics republicans que el van substituir van donar a Catalunya una autonomia política, malgrat que fos limitada i sense recursos.

Tot i aquestes limitacions, les forces monàrquiques i els sectors que havien suportat la monarquia d'Alfons XIII es van aixecar, el 18 de juliol de l'any 1936, per aturar, entre d'altres, aquella forma insuportable de “trencament” de la pàtria.

Jordi Cassassas Ymbert

El republicanisme blasquista al País Valencià

EL TEMPS

El canvi del segle XIX al XX va tenir en el PURA (Partido de Unión Republicana Autonomista) de Blasco Ibáñez la mostra política més peculiar.

Vicente Blasco Ibáñez, en el seu despatx a la residència que tenia davant la platja de la Malva-rosa de València. El seu renom literari sovint ha amagat un èxit semblant en política. Va esdevenir el gran referent del republicanisme al País Valencià.

De vegades la història ens fa una barrabassada i el que devia ser objecte d'atenció primordial passa a un segon lloc per culpa d'una nova força. Paradoxa que es presenta en tractar el pas del segle XIX al XX al País Valencià, perquè és més important, per a l'historiador, l'oposició al sistema que el sistema mateix.

Capitalisme valencià. A la darrera del segle XIX, el nostre país havia asso-

lit el creixement capitalista sense recórrer a la industrialització, tot i que a les terres valencianes la Gran Depressió (1873-1896) va tenir uns efectes força dolents que es van reflectir en un augment desmesurat dels prestamistes a tot arreu, un gran nombre d'avalots, atemptats contra els recaptadors d'impostos, etc. Però, al mateix temps, al camp valencià es donà una tendència indeclinable cap a l'agricultura d'exportació que demostrava la capacitat de maniobra de la burgesia davant les crisis capitalistes, i que va aconseguir un creixement econòmic que no es deturaria fins a la Gran Guerra.

A l'ombra d'aquest procés, la societat va entrar també en un canvi que, políticament, era prou destacat. La cultura política del sistema del torn entre partits era qüestionada. El sistema caciquista va quedar com a únic element de matalàs social vàlid per als interessos de la Restauració. Mentre el caciquisme perdia lentament instruments per fer efectiva la seua influència, el terreny que cedia era ràpidament ocupat per una burgesia emergent que donava educació als seus fills, els quals tenien noves aspiracions. Advocats i metges, generalment, sortien de les universitats amb unes clares idees liberals que enllaçaven amb les propostes il·lustrades. Aquests grups s'afanyaven a engrandir el republicanisme, que, malgrat l'actuació dels cacics, no havia desaparegut amb el daltabaix del 1873.

L'obrerisme. Paral·lelament, al País Valencià s'havien desenvolupat les tendències obreristes, especialment les sin-

EL TEMPS

Les escoles racionalistes eren una alternativa a l'estricta ensenyament religiós.

“El funcionament dels republicans tenia la recompensa del vot popular i obrer que tants i tan bons fruits va donar a la circumscripció del cap i casal, especialment al barri de Russafa. La dicotomia populista dels republicans, plasmada en assistència primària i representació legal, era recompensada amb el suport electoral de les masses oblidades pel sistema de la Restauració”

dicalistes, encara que els treballadors agraris, sobretot els jornalers, tendien cap a les idees anarcosindicalistes. En aquesta dicotomia obrera hi va intervenir el sector més ranci de la societat valenciana. Així doncs, el jesuïta Vicent va rebre suport per a la creació dels Círculos Obreros, veritable competència deslleial contra els sindicats de classe.

En aquest context, l'anarcosindicalisme valencià tendia cada vegada més a caure sota la tutela dels blasquistes. Mentrestant, els republicans s'esforçaven per mantenir –al mateix temps que ho feien els monàrquics– centres d'oci, captació i reunió que servien per escampar la seua influència. El camp d'actuació preferit va ser la propaganda i la formació; per això van destinar molts dels seus recursos cap a l'ensenyament, per esmorteir la influència eclesiàstica d'una banda i introduir un nou concepte d'instrucció. Igual com també va succeir amb els centres obrers, van patir moltes pressions. Van haver de fer front a continus tancaments d'escoles laiques, que ràpidament eren substituïdes per altres de noves. Malgrat les pressions, el proletariat gaudia d'aquest servei i d'aquesta manera els centres van esdevenir un veritable factor de penetració republicana entre les capes populars de la població. El paper de les escoles laiques, juntament amb els llocs d'oci i de desenvolupament cultural, portaren els republicans a ser prou considerats per la seua cultura.

Blasquistes. El partit fundat per Vicente Blasco Ibáñez, el 1896, després de trencar amb la línia de Francisco Pi i Margall, es va reforçar amb la publicació periòdica *El Pueblo* (cal no confondre-ho amb els dos anteriors, del 1837 i 1855), fundat dos anys abans, òrgan d'expressió del partit, que es mostrava força combatiu amb les forces dinàstiques i clarament demagògic pel que feia a les classes populars. Amb les seccions d'actualitat i el “Cuento del día”, difusor de les idees afins al republicanisme blasquista, va aconseguir una difusió considerable. Ni el canvi de director, el 1907, en la persona de Félix Azzati, va incidir negativament en la seua difusió. I sembla que, a la seua mort, amb el

transvasament de la direcció del diari a Sigfrido, el fill de Blasco Ibáñez, tampoc el diari no va perdre lectors.

Impulsat pel seu tarannà i amb el suport del seu diari, Blasco significà la nova forma de fer política, i això es va traduir en l'èxit a les eleccions generals, en què va obtenir excel·lents resultats al cap i casal. De fet, Blasco guanyà elecció general rere elecció, i, entre 1901 i 1911, el seu partit, el PURA (Partido de Unión Republicana Autonomista, que en realitat es coneixia com a Unión Republicana, que el 1908 volia reflectir la seua independència del Partit Radical d'Alejandro Lerroux) obtingué majoria a l'Ajuntament de València, fins i tot entre 1903 i 1909 va aconseguir la majoria absoluta, tot i les dificultats que el sistema de cacic suposava.

El PURA era un partit de masses i com a tal es va comportar davant els seus rivals dinàstics. Les capes mitjanes de la població s'acostaven cada vegada més al partit de Blasco. Era el canal ideal per poder participar en la cosa pública i escapar de l'encotillament dels partits tradicionals. A més, el seu discurs anticlerical i contra el caciquisme, sense menysprear el seu acostament al valencianisme polític, va fer que fóra vist amb prou *chance* per presentar-se com a partit interclassista per excel·lència.

No va ser aliè a l'èxit del PURA el suport que un bon nombre d'obers, especialment els agrícoles, li donaren. A través d'aquest intens suport a la formació republicana, aquests obrers obtenien representants a les institucions. Es tractava del fenomen anomenat doble lleialtat. És a dir, unes persones afiliades als sindicats de classe i, alhora, també al PURA. Així mateix, en nombroses ocasions els mateixos sindicalistes van ser els fundadors del partit de Blasco, com va passar, per exemple, a Sollana.

Aquesta ambivalència no era gratuïta. Els republicans significaven per al proletariat agrícola un avantatge instrumental en la seua vida quotidiana. Com que el PURA era format per professionals liberals, com ara metges i advocats, significava per a la classe obrera l'oportunitat d'escapar dels lligams de cacic i

accedir d'aquesta manera a informació o, si era necessària, a tenir actuació legal; o bé a gaudir d'assistència mèdica que en altres condicions haguera estat impossible. Els metges republicans oferien diagnòstic mèdic i dispensació de medicaments.

El partit, a la vegada, sortia beneficiat d'aquests serveis. Potser seria interpretable com quelcom molt semblant al mateix que passava en l'òrbita del caciquisme. Però no era ben bé el mateix. De fet, més aviat era l'alternativa. Perquè els republicans no eren permanentment en el cobrament electoral d'aquests serveis, encara que òbviament es beneficiaven del fet que restaven en l'imaginari col·lectiu com un deute, que es traduïa en suport polític.

Aquest funcionament dels republicans tenia la recompensa del vot popular i obrer que tants i tan bons fruits va donar a la circumscripció del cap i casal, especialment al barri de Russafa.

La dicotomia populista dels republicans, plasmada en assistència primària (incloent l'educació mitjançant les escoles laiques) i en representació legal, era recompensada amb el suport electoral de les masses oblidades pel sistema de la Restauració.

No hi ha dubte que el PURA s'allunyava de la vida política tradicional. Era un partit modern, en constant comunicació amb el seu electorat i amb la solidesa necessària per mobilitzar les masses quan calia. Però no menys important va ser el vessant anticlerical i contrari al caciquisme, qüestió que determinà que ni tan sols la marxa de Blasco a Madrid, el 1904, ni els seus viatges posteriors, minvaren gens ni mica l'ascendència amb la qual el seu populisme republicà inundà el poble valencià.

El País Valencià, sempre fidel. L'heterogeneïtat de la base electoral blasquista va fer que el republicanisme de Blasco Ibáñez fóra present al llarg del primer terç del segle XX a la ciutat de València i que el PURA fóra un dels partits amb més ressò del país, especialment a la província del cap i casal, i malgrat el desenvolupament del moviment obrer, sobretot del seu tarannà

EL TEMPS

anarquista, va mantenir una ascendència acusada sobre el proletariat valencià. Només en les eleccions crucials del 1936 va perdre aquesta preponderància, la qual cosa parla molt positivament d'aquesta nova manera de fer política que Ortega va anomenar la *rebelión de las masas*.

Ja hem dit al principi que la història és ben plena de paradoxes. Vicente Blasco Ibáñez va morir a Menton (França) el 1928, i fins al 1931 el seu cos no va poder ser traslladat a València. Sota les notes de l'himne de Riego va ser desembarcat del vaixell Espanya, cuirassat bessó del que abans s'anomenava Alfons XIII.

Ricard Camil Torres Fabra

Dalt, Vicente Blasco Ibáñez és rebut per molts simpatitzants a la seu d'*El Pueblo*, de tornada d'una intervenció a Madrid en defensa dels interessos valencians. A sota, una de les capes proletàries incondicionals del líder republicà: els treballadors de l'Albufera.

L'aggiornamento del caciquisme

El caciquisme a les Illes, especialment a Mallorca, va ser dominat, primer, per Antoni Maura, i després, per Joan March, en una simbiosi entre classes dirigents.

Antoni Maura va liderar des del 1881 el Partit Liberal. Va tenir bones relacions amb l'església mallorquina i els terratinents. Acabaria al Partit Conservador.

L'any 1874 es restaura la monarquia borbònica amb el retorn d'Alfons XII, després del període revolucionari que havia obert la Gloriosa. Per tant, quan des de l'estat hom tancà el parèntesi revolucionari al 1874, l'oligarquia mallorquina no només aprofità per recuperar el poder polític, sinó també per arbitrar els mecanismes de control que li oferia la nova legalitat restauracionista. Aquests li havien d'assegurar que no arribassin al govern opcions polítiques republicanes ni carlistes. Així, mitjançant la llei del 28 de setembre del 1878 que regulava la formació de districtes amb finalitat electoral, els conservadors mallorquins aconseguiren que Palma s'unís als pobles de l'illa i formaren així un únic districte. Hom tractava de neutralitzar el vot urbà, més antirègim, mitjançant el rural dominat pel caciquisme. D'aquesta manera els republicans que, pels vots recollits, podien haver tret un diputat i mig per Palma quedaven sense cap possibilitat.

A més d'aquests artefactes legals, la classe dirigent illenca utilitzava coaccions i favors per controlar l'electorat. Eren les clavegueres del sistema, possibilitades per la legislació de la Restauració que no garantia el secret del vot ni la independència entre l'administració i el Govern. Ja per començar, el sistema naixia viciat des del moment que es formava el nou Govern abans d'haver fet les eleccions legislatives i era el propi Govern el que les convocava.

En conclusió, mancava la més bàsica divisió de poders, ja que si el legislatiu i l'executiu estaven en íntima dependència, el judicial era mediatitzat pel Govern. Tot obeïa a un concepte patrimonialista de l'estat perquè els seus béns no eren públics sinó usdefruit del partit governant.

El maurisme. A la Mallorca del segle XIX hi havia un món agrari hegemònic, on es generava el gruix de la renda i on treballava majoritàriament la població. Les relacions de dependència articulaven aquell món. Tot i això, a Palma i en alguns pobles hi havia un dinàmic empresariat industrial i comerciant i una classe obrera, amb molta presència femenina, que nodria els tallers, algunes fàbriques mecanitzades i el treball a domicili. Aquest teixit productiu era el que proporcionava la major part dels vots republicans.

Fins a la fi de segle, dels dos partits tornants, va ser el liberal el que va representar millor l'entramat de classes dominants. Perquè, aquest partit, liderat des de l'any 1881 per Antoni Maura, gràcies al proteccionisme agrarista, va tenir bones relacions amb els terratinents, mentre que el seu laïcisme nul li concedia la benevolència de la integrista església mallorquina. D'altra banda, va intentar amb èxit acostar-se al republicanisme més moderat: radicals i possibilistes, que representaven interessos comercials, financers i industrials. La tasca de Mau-

EL TEMPS

Cap al final del segle XIX, abans que la fil·loxera destruís les grans produccions de vinyes, els industrials balears van vendre a França, que ja patia el mal que l'any 1892 arribaria a Mallorca, considerables quantitats de vi. A la imatge, industrials de Felanitx preparen el producte per a la seva exportació.

ra va consistir a neutralitzar lentament, des d'un centrisme polític, els dos pols que s'oposaven al nou règim i que encara tenien forta implantació: els carlins i els republicans. El maurisme perseguia els republicans i frustrava totes les iniciatives socials, mentre es posava al capdavant de les econòmiques que també havien estat iniciades pel republicanisme. No es descuidava de satisfer des del poder les demandes de clients industrials i comerciants que se li adherien. Aquella burgesia va comprendre que amb el districte únic, la xarxa de caciquisme rural i el domini de l'administració era impossible per als republicans seure a les institucions de l'illa, enviar representació a Madrid i fins i tot no ser discriminats com a contribuents en sol·licitar llicències, etc. Constatació que els va fer triar per reeixir la via del caciquisme de la Restauració.

Aquesta perfecta articulació entre domini social i domini polític, que ordí la classe dirigent, va desviar l'acció política dels republicans federals cap a iniciatives culturals, socials i econòmiques, com la reorganització de l'Ateneu Balear, la creació de l'Escola Mercantil, la fundació de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears, del Banc Mallorquí, de la Cia. Curtidora i Industrial, dels Docs, de les Fires i Festes de Palma, del nonat Congrés Feminista, relacionat amb la nombrosa Unió Obrera Balear, i també al capdavant de l'associacionisme popular. A més, es va seguir la tradició desenvolupada durant el sexenni de de-

fensa dels industrials de les amenaçadores contribucions de l'estat centralista, amb la creació al 1882 de la Lliga de Contribuents i de la combativa vaga antitarifes.

D'aquesta manera, va arribar el sufragi universal masculí al 1891, i els republicans federals, tot i que es van presentar a les legislatives, no van aconseguir cap escó per l'entrebanc del districte únic. Els vots republicans aconseguits a Palma només es van poder rendibilitzar a les municipals d'aquest mateix any, amb sis regidors. Amb el canvi de segle la política mallorquina va viure un tomb favorable al Partit Conservador, quan Antoni Maura es va passar amb tota la seva xarxa de caciquisme a aquest partit, i va dominar la vida política fins al 1914. L'entrada del maurisme al Partit Conservador va segellar políticament el pacte social que el maurisme havia aconseguit durant la darrera vintena del segle XIX, és a dir, la formació d'un bloc dominant entre la burgesia industrial i comerciant i els hegemònics terratinents.

El republicanisme. El darrer decenni del segle va portar una forta crisi en diferents sectors de l'economia mallorquina: crisi agrària de la fi del segle, crisi vitivinícola, crisi de mercats colonials... Aquesta darrera va ferir el sector del calçat balear i, òbviament, tot el comerç transoceànic. Per això, naviliers i comerciants van proposar, ja en els anys vuitanta i des de la premsa republicana, una solució confederal al problema colonial,

“Els republicans van saber lligar, al darrer decenni del segle XIX, les solucions econòmiques modernitzadores a la demanda d'autonomia política. Així, a l'any 1883, parlaven d'estats regionals, que volien dotats de poder legislatiu, executiu i judicial”

EL TEMPS

Joan March i Ordinas, fill d'un humil pescador, va arribar a dominar sectors clau de l'economia illenca.

“El gran èxit de March va consistir a convèncer que ell i el seu partit eren una alternativa modernitzadora. Obtindria el suport del socialisme mallorquí”

en un intent de salvar aquests mercats. Els republicans van saber lligar, al llarg d'aquest període, les solucions econòmiques modernitzadores a la demanda d'autonomia política. Així, al 1883, parlaven d'estats regionals, que volien dotats de poder legislatiu, executiu i judicial. Tornant ara al darrer decenni del segle XIX, al 1896 les diferents faccions republicanes, llevat dels federals de Vil·lalonga, s'uniren i formaren la Unió Republicana, partit i més tard també coalició electoral que va començar a tenir representants a l'Ajuntament de Mallorca a partir del 1896. Durant aquest any es va fundar el Centre Regionalista de Mallorca, que es va integrar al 1900 dins la Unió Republicana, dotant-la d'un caràcter inequívocament regionalista. Quatre republicans van ser elegits regidors de Palma el 1899. Èxit que es va repetir i que va augmentar gairebé durant totes les municipals fins al 1909. L'any 1898 es comencen a trobar les primeres iniciatives de tipus regeneracionista a l'illa, a relacionar amb la Lliga de la Producció Regional, bàsicament integrada per comerciants i alguns industrials. Aquesta es proposava aconseguir la concessió de port franc per al de Mallorca; era un intent de reviscolar la indústria mallorquina, però també de dotar l'illa d'una especialització comercial.

Cap al 1892 un grup d'obrers organitzats entorn de l'Ateneu Obrer a Mallorca s'adherí al Partit Socialista Obrer Espanyol i organitzà tots els gremis, en detriment de la influència republicana.

Però el panorama social i econòmic anterior canvià els anys immediats i més intensament durant la guerra europea. Es va produir una ampliació de la classe dominant amb la irrupció d'una nova burgesia de comerciants especuladors, bàsicament Joan March i els seus socis.

Joan March. Aquest dominà el transport marítim i altres sectors claus de l'economia illenca: un enlairament que el va fer xocar amb la burgesia, fins aleshores hegemònica. Arribà un moment en què la defensa de tan amplis interessos va exigir al milionari contrabandista intervenir en política. Aquesta intervenció va esdevenir mediatització al 1919, quan March va reorganitzar el Partit Liberal a

Mallorca i va aconseguir la subordinació d'Alba i Romanones, els caps estatals. En les legislatives del 1923, a més, es va fer amb una gran part de la xarxa del caciquisme conservador, mitjançant suborns i amenaces. Propicià el transfuguisme de nombrosos conservadors destacables i mauristes. El seu poder havia aconseguit defenestrar Maura i ara intentava crear un nou Partit Conservador, mitjançant Sánchez Guerra. Una maniobra aturada per la suspensió del règim per Primo de Rivera.

Però el gran èxit polític de March va consistir a convèncer una part de l'esquerra mallorquina que ell i el seu partit eren una alternativa modernitzadora. El discurs es completava amb una imatge de capitalista pactista que el va dur a regalar una Casa del Poble a les societats obreres. Això li comportà el suport electoral del socialisme mallorquí. El seu diari, *El Día*, li publicava els discursos, en els quals amb una retòrica anticlerical i populista culpava el maurisme i la noblesa terratinent de l'endarreriment de la societat mallorquina d'aleshores. Amb aquesta tàctica desvià les acusacions que, des de la premsa crítica, l'obrerisme més radicalitzat i alguns regidors republicans i reformistes li feien, que el culpaven de les exportacions il·legals de queviures, les irregularitats de la Transmediterrània i qualsevol tipus de manipulacions del caciquisme. L'habilitat de March consistí a utilitzar com a cap de turc la noblesa propietària que sempre havia estat la classe hegemònica i que, efectivament, havia acumulat rancúnies socials entre els sectors progressistes. Aquest comportament és qualificat per Gibson a "The Périgord: Landownership and Power in modern Europe", a: R. Gibson i M. Blinkhorn (eds.), *Landownership and Power in Modern Europe* (Cambridge, 1991), com a "ideologia desviacionista", quan explica que la nova burgesia agrària del Perigord (Occitània) desvià la contestació jornalera cap a la noblesa realista i l'Església. Aquests nous propietaris es presentaven com a republicans i anticlericals perquè havien copsat que la pagesia de la Tercera República francesa respirava aquests valors.

Isabel Peñarrubia

Cronologia bàsica del regnat d'Alfons XIII

17 maig 1902. Alfons XIII és proclamat major d'edat i coronat com a rei.

6 abril 1904. Viatge d'Alfons XIII a Barcelona, boicotejat per republicans i catalanistes.

25 novembre 1905. Un nombrós grup d'oficials assalten les seus de *La Veu de Catalunya* i del *Cu-cut!*. El Govern suspèn les garanties constitucionals a Catalunya.

11 febrer 1906. Es constitueix la Solidaritat Catalana.

31 maig 1906. L'anarquista català Mateu Morral comet un atemptat contra Alfons XIII el dia del seu casament amb Victòria Eugènia de Battenberg.

26 juliol 1909. S'inicia a Barcelona la Setmana Tràgica, un moviment insurreccional en contra de la guerra del Marroc.

8-10 setembre 1910. Es constitueix a Barcelona la Confederació Nacional del Treball (CNT).

6 abril 1914. Es constitueix la Mancomunitat de Catalunya.

Juny-agost 1917. La crisi més greu de la Restauració, amb les Junes Militars de Defensa, l'Assemblea de Parlamentaris i la vaga general revolucionària.

21 març 1918. Antoni Maura constitueix un Govern d'"unitat nacional".

EL TEMPS

21 febrer 1919. Vaga de la Canadenca, originada a l'empresa Riegos y Fuerzas del Ebro el 5 de febrer per l'acomiadament d'obriers; s'hi afegiren els del ram del gas i de l'electricitat. Fou declarat l'estat de guerra. Catalunya viu una gran conflictivitat social, durant la qual

sorgeix el pistolisme, tant el de la patronal com l'obrer.

21 juliol 1921. L'exèrcit espanyol pateix la derrota d'Annual a la guerra del Marroc. Moren més de 8.000 soldats.

13 setembre 1923. El capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, fa un cop d'estat i instaura una dictadura, amb el vistiplau del rei.

20 març 1925. La dictadura suprimeix la Mancomunitat de Catalunya.

4 novembre 1926. Francesc Macià i un centenar d'homes armats són detinguts a França quan preparaven la invasió de Catalunya per Prats de Molló.

Març 1929. Diverses vagues estudiantils a Madrid, Barcelona i València en contra de la dictadura.

28 gener 1930. Primo de Rivera dimiteix i s'exilia a París. Dámaso Berenguer forma un nou govern: s'inicia la "dictablanda".

12 abril 1931. Se celebren a tot Espanya eleccions municipals. A les grans ciutats triomfen les candidatures republicanes.

14 abril 1931. Proclamació de la Segona República. Alfons XIII, mancat de suports, abandona Espanya, en solitud.

Pelai Pagès

Les didàctiques lliçons del claustre del monestir de Sant Cugat

L'Ajuntament de Sant Cugat celebra enguany el mil·lenari del seu monestir. Els capitells del claustre, que pretenien allisonar els monjos medievals, ens revelen ara alguns secrets de la seva vida quotidiana.

L'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès ha aprofitat una data significativa de la història del monestir per celebrar el mil·lenari d'aquesta obra, restaurar-la i fer-hi un museu –que està previst que s'inauguri al proper mes de març– que desvetlli els secrets de la construcció i l'evolució del recinte. El primer cop que el monestir benedictí de Sant Cugat apareix documentat és l'any 873, en un tràmit que signa l'abat Ostofred. Cinc anys després, en un precepte atorgat a la catedral de Barcelona pel rei franc Lluís el Tartamut, se cita Ostofred com abat del monestir de Sant Cugat, que llavors depenia de la catedral de Barcelona.

La fita del 1002, concretament, la va provocar Almansor. El cabdill cordovès deixava mort i cendres per on passava, i al 985 va atacar el monestir de Sant Cugat i en va cremar, entre altres coses, l'arxiu. L'abat Odó demanà documents que confirmen quines eren les possessions del monestir i, aquell 1002, el papa Silvestre II va fer una butlla que, a més d'enumerar les propietats de Sant Cugat, anuncia que el monestir passa a dependre directament de Roma.

L'arquitecte Joan Albert Adell, que és director del programa de rehabilitació del monestir i membre de l'equip que dissenya el museu, afirma que encara

han pogut trobar restes de les cendres d'aquell arxiu original que va provocar les peticions de l'abat Odó.

El mil·lenari d'aquest esdeveniment ha estat aprofitat per traslladar el Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya –amb els treballadors i instal·lacions que l'acompanyen– a un nou edifici de Valldoreix, construït expressament per a aquest fi.

Abans del monestir. El lloc que avui ocupa el monestir de Sant Cugat és ocupat, que se sàpiga, des del segle I. En aquell moment, segons Adell, hi havia un assentament romà, molt probablement una vil·la, és a dir, una gran casa on podien viure unes cent persones i que comptava amb una estructura i una organització complexes, amb magatzems, dipòsits i altres instal·lacions necessàries per cobrir les necessitats dels seus habitants. Al segle IV, s'hi començà a bastir una fortalesa romana, que no es va acabar de construir mai. Al segle V, en canvi, es va aixecar al mateix lloc un gran cementiri paleocristià, que, recorda Adell, comptava “amb una església, cinc importants mausoleus amb la planta quadrada d'uns 3 x 3 metres i moltes tombes senzilles”.

L'església va ser ampliada al segle VII i, al seu voltant, es va començar a edificar, al segle IX, un claustre anterior i més gran del que ara es conserva.

El conjunt de *Castrum Octaviarum* –com s'anomenava llavors Sant Cugat– era excepcional en la Catalunya de l'any 1000. Era l'únic claustre que tenia una església al seu interior i el més gran dels que hi havia al Principat: el pati era tan gran com els límits que actualment té tot el claustre del monestir. La planta de l'església, que no va ser destruïda fins al

1220 –data en què es va construir el nou claustre–, encara és visible enmig del pati.

Aquell primer monestir, a més, era fortificat. L'equip d'Adell ha trobat al soterrani del monestir restes del fossat que l'envoltava. El nou museu permetrà visualitzar l'evolució arquitectònica del conjunt benedictí i l'efecte que produïen alguns elements perduts, com aquest fossat.

Sabem que aquest primer monestir va ser totalment construït al 1015 perquè l'abat de Sant Cugat va escriure al comte de Barcelona per demanar-li ajut econòmic, ja que les obres havien arruïnat completament l'economia de la comunitat. Aquella obra, la va dirigir Fedantius, que avui apareix com el primer arquitecte medieval que signava com a tal. S'han conservat documents de compres, datats del 1007 i del 1010, signats per Fedantius Architectus, que són el primer registre documental d'un arquitecte que es refereix a ell mateix com arquitecte.

El claustre definitiu. Al 1150 es van iniciar les obres de reforma del monestir, començant per la construcció de l'església, que ha arribat fins avui. Primer es van fer els absis, després el cimbori i més endavant les naus. Excepcionalment en l'arquitectura religiosa catalana, l'església tenia quatre naus. La quarta, però, va ser convertida en una capella el segle XVIII. Paral·lelament, a l'església es va construir un nou claustre per al monestir, l'arquitecte del qual va ser n'Arnau Cadell, el qual va deixar la seva signatura en un dels capitells. Cadell va ser també l'autor de la portada de la seu de Manresa i la porta de l'església de Santpedor, que és, curiosament, una de les poques escultures romàniques que encara conserva els colors originals.

Cadell i els escultors que treballaven per a ell són els autors dels 144 capitells que encara ara es poden visitar. Més que qualsevol altre claustre de Catalunya, el del monestir de Sant Cugat servia per alligonar els monjos, els nens que hi estudiaven i els pobres que anaven a demanar un plat de calent. Adell explica que aquest claustre és ja del final del romànic i, “a més de capitells

JORDI PLAY

típicament ornamentals, n'hi ha també d'historiats”. La seva funció didàctica ens serveix encara per il·lustrar-nos sobre la vida quotidiana al monestir: “Si lliguem les escultures dels capitells i el *Costumari de Sant Cugat*, escrit per Pere Ferrer al 1221, que explicava la vida al monestir, podem conèixer quina funció tenia cada capitell.”

Allà on esperaven els pobres, hi ha capitells amb referències bíbliques a la pobresa; allà per on passen els xiquets, hi ha capítols del Nou Testament sobre la

infància de Jesucrist; i allà on els monjos s'esperen per entrar a dinar, hi ha algunes imatges exemplificadores: un frare treient polls a un altre frare, per exemple.

Se sap que Cadell ja estava treballant a Sant Cugat al 1190, data en què va signar el capitell, i hi va viure, com a mínim, fins al 1207. Les seves obres són, encara, el tresor més preuat del monestir mil·lenari.

Àlex Milian

JORDI PLAY

Enmig del pati del claustre de Sant Cugat s'endevina la planta de l'església paleocristiana que es va construir abans que el monestir, cap al segle VII. El primer monestir, alçat cap a l'any 1000, molt més gran que l'actual, es va fer sense enderrocar l'església. El conjunt era excepcional en la Catalunya romànica, ja que combinava el claustre més gran del Principat i el temple paleocristià.

JORDI PLAY

L'arquitecte Joan Albert Adell, que dirigeix la restauració del monestir, destaca que en aquest racó del claustre es diferencien les tres fases de construcció del claustre: es pot veure un arc de ferradura d'una antiga porta preromànica del claustre de l'any 1000; l'emparedament que es va fer en construir el nou claustre, al segle XIII, i que va cegar l'arc original; i la làpida de l'abat Ponç Burguet, que van incorporar al conjunt al 1363, d'una manera un xic forçada.

El claustre de Sant Cugat és l'únic de Catalunya que conserva les ventalles de les finestres que donaven al menjador dels monjos. El primer claustre, el de l'any 1000, era de la mateixa època que les restes del que Joan Albert Adell va trobar a Sant Pere de Rodes. El de Sant Cugat era fortificat i tenia un fossat, les restes del qual s'han localitzat al soterrani.

JORDI PLAY

Les històries que conten els capitells del claustre de Sant Cugat són situades estratègicament. Davant de l'entrada del menjador dels monjos, on s'esperaven després de rentar-se les mans a la font del pati, hi ha capitells que recorden als monjos els bons costums: l'oració n'és un, però també es recorda la utilitat i el valor d'ajudar els germans a treure's els polls. Els monjos admiraven aquestes imatges mentre afileaven els ganivets sobre el banc de pedra que els separava del pati. Encara avui es pot veure l'osca que aquest costum dels benedictins ha deixat en la pedra. En una altra banda del pati hi ha una marca molt semblant: aquesta, la van fer els ganivets dels pobres. Per a ells, un dels capitells il·lustra la història del ric Apol·lí i el pobre.

JORDI PLAY

A l'esquerra, Sant Josep i la verge Maria amb el nen Jesús, i a la dreta, imatge de l'adoració dels Reis (sobre els quals es pot veure l'estrella). Aquestes representacions de la infantesa de Jesús són davant de la sala Capitular, on hi havia l'escola del monestir; per tant, sembla clar que cerquen la connexió dels més joves amb la història de Crist infant. Davant la sala Capitular –dita així perquè, sobretot, era el lloc on es reunia el capítol (el conjunt dels monjos)– també hi ha capitells amb escenes de Crist rentant els peus als apòstols, com l'abat havia de fer amb els monjos.

JORDI PLAY

JORDI PLAY

En la banda del claustre oposada al menjador, els monjos feien lectures del Nou Testament. És per això que les imatges dels capitells al·ludeixen a passatges de la vida de Crist. Aquí també es pot veure com Arnau Cadell i els seus ajudants combinaven els capitells purament ornamentals amb els historiat. També s'aprecia l'històricat –en aquest cas– més antic: al taller d'escultura anaven fent els capitells, que després eren estratègicament situats en un lloc o un altre segons la funció didàctica de cadascun.

JORDI PLAY

L'arquitecte Arnau Cadell va deixar la seva signatura al claustre. El costum de "signar" amb la imatge d'un home que treballa ja existia; a Girona també hi ha un capitell semblant d'una data anterior però sense la inscripció. La de Sant Cugat diu: *"HEC EST ARNALLI SCULPTORIS FORMA CAPELLI QUI CLAUSTRUM TALE CONSTRUIXI PERPETUALE"* ("Aquesta és la imatge de l'escultor Arnau Cadell, que un tal claustre va construir per a la perpetuïtat").